

מזבח אדמה תעשה לי

מים ראשונים: תם המעמד הנשגב והמיוחד של מעמד הר סיני. נרגעו הקולות והלפידים וקול השופר המהדהד. מותר כעת לעלות בהר, שכמה דקות קודם, כל מי שהתקרב אליו – "מות יומת". גם הצאן והבקר שוב "ירעו אל מול ההר ההוא" "שנסתלקה שכינה ממנו" (תענית כא ב). ואתם שנאסרה לכם חיי אישות בשלושת ימי ההגבלה, אתם שראיתם "כי מן השמים דברתי עמכם" – "שובו לאהליכם". ומה עכשיו? לאן מכאן? "פרשה קטנה" של חמישה פסוקים חותמת את מעמד הר סיני ועשרת הדברות (פרק כ בספר שמות). נתבונן בה.¹

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם: לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֲלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרְךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ: וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתוֹן וְזִית כִּי חֶרֶבְךָ הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וְתַחֲלַלְתָּ: וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֲרוֹתְךָ עָלָיו: (שמות כ יט-כג).²

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה יא – מה רשות ומה חובה³

"ואם מזבח אבנים תעשה לי". רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלשה: "ואם תקריב מנחת בכורים" (ויקרא ב יד) – חובה ... כיוצא בו: "ואם כסף תלוה את עמי וגו'" (שמות כב כד) – חובה ... כיוצא בו: "ואם מזבח אבנים תעשה לי" – חובה. אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? תלמוד לומר: "אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלוהיך וכו'" (דברים כז ו).⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה יא – מזבח הנחושת הוא מזבח האדמה

"מזבח אדמה תעשה לי" – מזבח מיוחד לי, שלא תבנהו מתחילה לשום אחר.⁵ ר' ישמעאל אומר: מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפיים ולא על גבי עמודים. רבי נתן אומר: מזבח חלול באדמה תעשה לי, שנאמר: "נבוב לוחות תעשה אותו" (שמות כז ח). איסי בן עקיבא אומר: מזבח נחושת מלא אדמה תעשה לי, שנאמר: "כי מזבח הנחושת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העולה" (מלכים א ח סד).⁶

¹ כך לא רק בחלוקת הפרשות והפרקים שלנו, אלא גם בחלוקה לסדרות כמנהג ארץ ישראל הקדום. ראו [באתר סידרא](#).
² הציווי הראשון הוא: "לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב". ציווי זה הוא על דרך השלילה וכבר שאלו רבים מדוע יש צורך לחזור ולהזהיר על עבודה זרה אחרי הדיבר השני במעמד הר סיני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל וכל תמונה וכו'". על ציווי זה הרחבנו בדברינו [אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם](#) בפרשה זו בשנה האחרת. מה כן תעשה? "מזבח אדמה תעשה לי". ודי בכך כדי לזכות בברכה בכל מקום אשר יזכר שם ה'. ראו דברינו [בכל המקום אשר אזכיר את שמי](#) בפרשה זו. מכאן מתגלגל העניין לציוויים ומגבלות נוספים שאולי אינם 'הכוונה הראשונה' כלשון הרמב"ם, אלא 'כוונה שנייה', שלישית וכו'. אם תרצה להקים מזבח של קבע, יציב ואיתן יותר, כפי שאח"כ מצטווים בני ישראל בפרשת כי תבוא (דברים פרק כז: "והיה ביום אשר תעבדו את ה' אלוהיך ואת הארץ אשר ה' אלוהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושידת אתם בשיד: ... ובנית שם מזבח לה' אלוהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל: אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלוהיך ועליו עולת לה' אלוהיך"), אז יש כללים כיצד לבנות את מזבח האבנים הזה. ואם תלך עוד צעד ותבנה את המזבח גבוה, כך שיש לעלות עליו, בנה לו קֶבֶשׁ ולא מעלות היינו מדרגות. ואם תבקש משכן וכו'. על מזבח האדמה ברצוננו לדון הפעם. האם זו תחנת ביניים בדרך אל מזבח הנחושת שבמשכן ומזבח האבנים שהתורה מצווה עליו בספר דברים, או שזה בעצם האידיאל? עבודה לה' באמצעי הכי פשוט והכי בסיסי!

³ נפתח במדרש התנאים הקדום המלווה את ספר שמות – מכילתא דרבי ישמעאל. ראו כאן [סקירה תמציתית של המכילתא](#).
⁴ בהמשך מדרש זה חלו שיבושי גרסאות, ראו הערות במהדורת האראוויטס-רבין עמ' 243. אבל החלק שהבאנו מקובל ומצוטט ע"י מדרשים ופרשנים רבים. מזבח האבנים הוא חובה והמילה "ואם" תתפרש "כאשר", ויש דוגמאות כאלה במקרא. ומה עם מזבח האדמה? ראו גרסת ילקוט שמעוני תורה פרשת יתרו [המתחיל ברמז רסח]: "רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלושה: ואם תקריב מנחת בכורים – חובה ... כיוצא בו: אם כסף תלוה את עמי – חובה ... ואם מזבח אבנים – חובה ... מזבח אדמה תעשה לי – רשות ולא חובה". משמע, מזבח האבנים הוא העיקר ומזבח האדמה? שלב זמני לפני מזבח האבנים? חד-פעמי? ומה מעמדו של מזבח הנחושת של המשכן שנהגו כל שנות המדבר כעומד בין מזבח אדמה למזבח אבנים?

⁵ זאת, כהמשך לציווי של אלוהי כסף ואלוהי זהב: "לא תעשון אתי". שם: לא תשתפו אתי, וכאן: לי – לשמי. שם לשלילה, וכאן למעשה חיובי. ראו המדרשים המפתחים את מוטיב "ל" בתורה, כגון ויקרא רבה ב ב בפרשת הקרבנות: "הבן יקיר לי – בכל מקום שנאמר: לי אינו זל לעולם, לא בעולם הזה ולא לעולם הבא". והוא ממשיך ומונה שם הרבה "ל", כגון: "בכהנים כתיב: וכהנו לי, בלויים כתיב: והיו לי הלויים, בישראל כתיב: כי לי בני ישראל, בתרומה כתיב: ויקחו לי, בבכורות כתיב: כי לי כל בכור וכו' וכו'". ואם נסדר את הרשימה שם לפי סדר המקרא, נקבל בראשה את שני ה"ל" הראשונים בפרשתנו: כי לי כל הארץ (שמות יט) ומזבח אדמה תעשה לי (שמות כ). שניהם משני צדי מעמד הר סיני.

⁶ ראו בדומה מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק כא: "מה נאמר לך: מזבח אדמה תעשה לי – יכול אדמה ודאי? תלמוד לומר: אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלקיך – כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר: תחת עזרות היה חלול והמזבח היה מחובר באדמה". כך גם במדרש הגדול שמן הסתם העתיק מהמכילתא. מזבח האדמה איננו עומד בפני עצמו, אלא קשור למזבח הנחושת שהיה במשכן או למזבח בית עולמים במקדש. אין "מזבח אדמה" לעצמו, אלא הלכות שנוגעות למזבחות האחרים, שקושרות את המזבחות הללו לאדמה. ראו המשנה החותמת את מסכת חגיגה (פרק ג משנה ח) הדנה בטומאת

פסיקתא רבתי (איש שלום) ויהי ביום כלות משה – הציווי הראשוני על המשכן

דבר אחר: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז א) - אמר רבי יהושע בן לוי: ברמז אמר הקב"ה לישראל: כשיעשו את המשכן שהוא נותן להם את הברכות. מניין הוא? שכתב: "מזבח אדמה תעשה לי ... בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיד" (שמות כ כא). לפיכך, כשיעשו המשכן נתן להם הקב"ה את הברכות: "יברכך ה' וישמרך". אימתי? "ויהי ביום כלות משה".⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן ז – כנגד מזבח של מעלה כבר בחלום יעקב

"ויחלום והנה סולם". אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון בן יוחי: הראה לו מזבח, שנאמר: מזבח אדמה ... וראשו מגיע השמימה - זה ענן הקטורת.⁸

בראשית רבה יד ה, פרשת בראשית – כפרת האדם שנברא מהאדמה

"וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָר מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ב ז) - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו: ממקום כפרתו נברא, כמו שאתה אומר: "מזבח אדמה תעשה לי" (שמות כ כד). אמר הקב"ה: הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד.⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן ד – עבודת הבכורות במזבח אדמה

כיצד היו הבכורות מקריבין? עד לא הוקם המשכן היה העבודה בבכורות, וכל מי שהיה מקריב היה ראויה להתברך, שנאמר: "מזבח אדמה תעשה לי ... אבוא אליך וברכתיד" (שמות כ כא).¹⁰

רש"י שמות פרק כ פסוק כא – מתמלא ומתרוקן במסעות המדבר

מזבח אדמה - מחובר באדמה, שלא יבנו על גבי עמודים או על גבי כיפים. דבר אחר: שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתו.¹¹

כלי המקדש ובצורך לעשות כל כלי כפול שמה ייטא: " ... כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים, שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהן. כל הכלים שהיו במקדש טעונין טבילה, חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחושת מפני שהן כקרקע - דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים מפני שהן מצופין". ראו פירוש ברטנורא שם: "חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחושת מפני שהן כקרקע - מזבח הנחושת שהתורה קראתו מזבח אדמה". מזבח אדמה הוא שם נוסף למזבח הנחושת.

⁷ כך הוא גם במדרש במדבר רבה פרשת נשא פרשה יב ובמדרשי תנחומא שם. מזבח האדמה אינו אלא התחלת הציווי על המשכן. הוא "יריית הפתיחה" (אבן הפינה?) למפעל הקמת המשכן שזכה ליותר מארבע פרשות בתורה, בספר שמות בלבד. מדרשים אלה וודאי יחזקו את השיטה שמוטיב הקרבנות ובניית המשכן הם לכתחילה ונצטוו עליהם מיד לאחר מתן תורה, הרבה לפני חטא העגל. כ'כונה ראשונה' ולא כ'כונה שנייה' כשיטת הרמב"ם וסיעתו (בעקבות חטא העגל). והדברים לא נעצרים במשכן, אלא מתגלגלים ובאים עד בית העולמים בארץ (כמו שכבר ראינו במכילתא הקודמת). ראו תוספתא מסכת מעשר שני (ליברמן) פרק ה הלכה כז: "וברך את עמך את ישראל - הכל בזכות ישראל ... ואת האדמה - הכל בזכות המזבח, שנאמר: מזבח אדמה תעשה לי". המזבח מברך את האדמה. ומה קרה למזבח האדמה כפשוטו בפרשתנו? והיכן מצוי מזבח האבנים?

⁸ התמזגות מזבח האדמה עם המשכן והמקדש הפכה אותו לסמל שניתק יותר ויותר מפשט הפסוקים בפרשה. כך בבראשית רבה סח יב בחלום סולם יעקב, בדברינו **סולם סמל יעקב** בפרשת ויצא. ראו גם שמות רבה לג ד פרשת תרומה המתאר כל פרט ופרט במשכן למטה (ובעולם הארצי) כעומד מול המשכן והעולם שלמעלה: "למעלן: שרפים עומדים ממעל לו, למטן: עצי שטים עומדים. למעלן: כרובים ... ויהיו הכרובים. למעלן: יהי רקיע בתוך המים, למטן: והבדילה הפרוכת לכם ... למעלן: במלקחים לקח מעל המזבח, ולמטן: מזבח אדמה תעשה לי וכו'". כנגד מזבח האדמה עומד המזבח למעלה, הרוחש גחלי אש, ממנו נלקחו המלקחים שרצצו את פיו של ישעיהו הנביא (רצפה - רצוף פה). ונראה כבר לאבות האומה.

⁹ ראו ירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה ב: "אמר רבי יודה בן פזי: מלא תרווד אחד נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון. אמר: הלואי ייברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה. הלא הוא דכתיב: וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה [בראשית ב ז], וכתיב: מזבח אדמה תעשה לי [שמות כ כא] - מה אדמה שנאמר להלן מזבח, אף כאן מזבח". ובמדרש תנחומא צו יד: "אמר הכתוב: מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ). למה מן אדמה? לפי שהאדם ברייתו מן האדמה, ונקרא שמו אדם על שלוקח מן האדמה. ומעלים העולות והקרבנות על המזבח שהיא עשויה מן האדמה לכפר על הגויה שהיא לוקחה מן האדמה". משם התגלגל הרעיון צעד נוסף אל הקבורה בארץ ישראל שהיא כמו קבורה תחת מזבח האדמה, מסכת כתובות קיא ע"א: "אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל - כאילו קבור תחת המזבח, כתיב הכא: מזבח אדמה תעשה לי, וכתיב התם: וכפר אדמתו עמו". כך נעשה מזבח האדמה סמל לחיי האדם, מברייתו ועד מותו. מן העפר ועד העפר. ובתוכם אפר הקרבן המתמזג עם אדמת המזבח כסמל לחטא ולכפרה, לחיים שנקטעים באיבם ולתקווה של התחלה מחודשת. והדברים יגיעים. ואנו מתעקשים להמשיך ולשאול: זהו סוף הסיפור של מזבח האדמה הנזכר בפרשתנו? היכן הפשט? אולי פרשני המקרא יושיעונו.

¹⁰ בדרך אל פרשני המקרא, הנה מדרש יוצא דופן מכל השאר. השוו מדרש זה עם פסיקתא רבתי לעיל כיצד הם דורשים את אותו הפסוק, זה לכאן וזה לכאן. עפ"י תנחומא, היה מצב של מזבח אדמה פעיל והבכורות היו מקריבים שם, לפני הקמת המשכן. אח"כ הוחלף מזבח האדמה במזבח הנחושת, כפי שהבכורות הוחלפו (נפדו) ע"י הלויים. מדרש זה דן בעשו שבזיה את הבכורה משום שלא רצה לשרת בכבוד. ואם גלשנו לספר בראשית (חוץ מהסולם כסמל לעיל), ראו מדרש ילקוט שמעוני וישלח רמז קל שמקשר את מזבח האדמה גם למזבח שבנה יעקב בחזרתו ארצה (בראשית פרק לה). בכולם, מזבח אדמה קונקרטי וארצי.

¹¹ בחלקו הראשון רש"י הולך בדרך המכילתא שראינו לעיל, נדרש לפרטי הלכה, ולכאורה לא נותן למזבח האדמה תפקיד או פרק זמן ברור. מזבח האדמה הוא חלק ממזבח הנחושת של המשכן או גם של מקדש עולמים. אבל בחלק השני של דבריו, ב"דבר אחר" מתייחס רש"י למזבח שמלווה את בני ישראל במסעותיהם. הכיסי הוא של נחושת, אבל אם נביט בתוכן הפנימי, במילוי של המזבח

רש"י דברים טז כב – תחליף למצבה של האבות

"ולא תקים לך מצבה" - מצבת אבן אחת, להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא - מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות. ואת זו שנא כי חוק היתה לכנענים.¹²

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות כ כא – כבוד ה' במזבח הכי פשוט

מזבח אדמה - וכבודי ידור עמכם ולא יזח, על תנאי שתזבחו זבחים לי. ולא אבקש מזבח זהב וכסף, כי אם מזבח אדמה.¹³

אבן עזרא (הפירוש הארוך) שמות פרק כ פסוק כ – כל מזבח בזמנו ותפקידו

כי מזבח אדמה - ... וקדמונינו אמרו. כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחושת. ואמת אמרו, כי כן עשו. רק זה הפסוק לזכר ולאסמכתא.¹⁴ ואין זה פשוט, כי האדמה ששימו בו מקרה, כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחושת, כי מנחשת נעשה...¹⁵ אז קדשם לשמוע דבר השם, שהיו עשרת הדברים. ועתה החל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל, אמר לו זאת הפרשה לא תעשון, וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש (שמות כג לג). ואחר כך כתוב: ויבא משה (שמות כד, ג) שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים (שם). ודברי ה' הם מצות עשה ומצות לא תעשה, שתחילתם, לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב (שמות כ כ), ודברי המזבח, וכל מצות עשה ולא תעשה, שהם בפרשת ואלה המשפטים...¹⁶

והנה פירוש מזבח אדמה – כמשמעו, עשוי מאדמה. וזהו שכתב שם: "ויבן מזבח תחת ההר" (שמות כד ד). וכתוב בכאן: "וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך", ושם כתוב: "ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים" (שם, ה). ואין ספק, כי זאת פרשת מזבח אדמה. גם לא תעשון אתי (שמות כ כ), בעבור דם הברית שזרק על המזבח, ועל העם שקבלו על נפשם, שהשם לבדו יהיה להם לאלהים, ושישמרו מצותיו ומשפטיו.¹⁷ ...

"ואם מזבח אבנים" - המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית. וצוה השם, שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ, ויכתבו על האבנים כל התורה... ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם.¹⁸ ויהיה טעם, ואם מזבח אבנים, כאומר: עשה עתה מזבח אדמה, ואם תזכה שתיכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים. אתהן הם האבנים.¹⁹

(סוּפּוּג גַּם אֶת דָּם הַקּוֹרְבָנוֹת כְּזֹכֵר לְעֵיל בְּקֶשֶׁר דָּם – אֲדָמָה) – הַמִּזְבֵּחַ הוּא מִזְבֵּחַ אֲדָמָה – מִתְמַלֵּא וּמִתְרוֹקֵן בְּאַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם הַמִּסְעוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר. בְּאִיזוֹ אֲדָמָה? בְּאֲדָמָה בַּחֲנוּ, בְּאֲדָמָה "כֹּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכִּיר אֶת שְׁמִי".

¹² מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה וּמִזְבֵּחַ הָאֲבָנִים שֶׁנִּזְכְּרוּ מִיָּד לְאַחַר מִתֵּן תּוֹרָה הֵם הַתְּחִלִּיף לְמִצְבּוֹת שֶׁהִקִּימוּ הָאֲבוֹת. בְּרִבּוֹת הַזְּמַן אֲמָצוּ הַכְּנַעֲנִים אֶת מִנְהַג הַמִּצְבּוֹת וּמָה שֶׁהָיָה אֶהוּב בִּימֵי הָאֲבוֹת, הִפְךָ לְשִׁנּוּא בְּעֵינֵי הַמְּקוֹם. רְאוּ דְבָרֵינוּ מִצְבָּה – אֶהוּבָה אוֹ שִׁנּוּאָה בְּפֶרֶשׁת שׁוֹפְטִים.

¹³ לְהֵלֵךְ, בְּפִירוּשׁוֹ הָאֲרוּךְ (לְמִיטִיבֵי לֶכֶת) מֵרַחֵיב אֲבָן עֲזָרָא בְּנוּשָׁא וְקוּשָׁר אוֹתוֹ לְמִיקוּם פֶּרֶק כֹּד שֶׁל סִפְר שְׁמוֹת, לְבְרִית שְׁבִסוּף פֶּרֶשֶׁת מִשְׁפָּטִים (שֶׁם דּוּקָא מִשְׁמַע שְׁבִנּוּ מִזְבֵּחַ מֵאֲבָנִים וְלֹא סֵתֵם, אֲלֵא מִשְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְבּוֹת! רְאוּ הֵעֵרָה קוּדְמָת). כֵּן, בְּפִירוּשׁוֹ הַקָּצֵר, הוּא אוֹמֵר דְּבָרִים בְּרוּרִים, בְּדוּמָה לְמַדְרֵשׁ תְּנַחֲמָא תוֹלְדוֹת לְעֵיל, מִן הַסֵּתֵם בְּלִי שֶׁהִכִּיר אוֹתוֹ, רַק מְלִימוּד פֶּשֶׁת הַמְּקָרָא. כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּב"ה הוּא בְּמִזְבֵּחַ אֲדָמָה "וְלֹא אֲבָקֵשׁ מִזְבֵּחַ זֶהב וְכֶסֶף". עִם זֹאת, שִׁים לֵב לְתַנְאֵי: "עַל תְּנַאֵי שְׁתִּזְבְּחוּ לִי זְבָחִים". כְּפִסּוּק: "וְזָבַחְתָּ עֲלָיו אֶת עוֹלוֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ", לֹא רַק כְּאֲשֶׁר תִּרְצֶה לְזַבּוֹחַ (וְלֹא רַק שְׁלָמִים שֶׁהוּא קָרְבֵן תּוֹדָה וְנֹאכַל לְבַעֲלִים), אֲלֵא כְצִוּוֹ: "וְזָבַחְתָּ". פֶּאֶר הַמִּשְׁכָּן, כְּלִי, סִידוּרֵי וּפְרִטֵי עֲבוּדָתוֹ יְבוֹאוּ מֵאַחַר יוֹתֵר, כְּכוֹנֵה שְׁנִיָּה, אוֹלֵי כְשִׁיטַת הַרְמַב"ם וְסִיעָתוֹ (בְּעֵקֶב חֲטָא הָעֶגְל), אֲבֵל עֵצִים מוֹטִיבֵי הַקְּרִבְנוֹת, הוּא לְכַתְחִילָה וּמִיָּד לְאַחַר מִתֵּן תּוֹרָה, הִרְבָּה לְפָנֵי חֲטָא הָעֶגְל.

¹⁴ כְּדַרְכּוֹ, נוֹתֵן אֲבָן עֲזָרָא כְבוֹד לְחַז"ל (קְדָמוּנֵינוּ) שְׁחִיבְרוּ אֶת מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה עִם מִזְבֵּחַ הַנְּחוּשֶׁת, אֲבֵל מִמְשִׁיךְ בְּפִירוּשׁוֹ עַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁת וְהִיגִיּוֹן הַמְּקָרָא.

¹⁵ בְּקֶטַע הָאֲרוּךְ שֶׁהִשְׁמַטְנוּ, מִתִּייחַס אֲבָן עֲזָרָא לְמַחְלוקַת הַגְּדוּלָה בְּאֲשֶׁר לְמִיקוּם פֶּרֶק כֹּד בְּסִפְר שְׁמוֹת, הוּא פֶּרֶשֶׁת כְּרִיתַת בְּרִית אֲגוּנַת הַדָּם, כְּתִיבַת סִפְר הַתּוֹרָה עַד שֶׁם, וְ"נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע". אֲבָן עֲזָרָא טוֹעֵן, תוֹךְ שֶׁהוּא חוֹלֵק עַל "הַגְּאוּף" הוּא רַס"ג, שְׁפֶרֶשׁה זֹאת אַחַר מִתֵּן תּוֹרָה נִאֲמָרָה וְאִירֵעָה, כְּסִדֵּר שְׁכָתוּב בְּתוֹרָה. רְאוּ דְבָרֵינוּ אֵימַתִּי אֲמָרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע בְּפֶרֶשׁת מִשְׁפָּטִים. מִיקוּם זֶה, חָשׁוּב מְאֹד לְהַבְנִית מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה כְּפִי שֶׁהוּא מִמְשִׁיךְ לְבָאֵר.

¹⁶ וְעַל כָּל אֵלֶּה אֲמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע". וְאִיךְ כָּל זֶה שִׁיךְ לְמִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה? אֲבָן עֲזָרָא יוֹצֵר רִצֵּף בְּרוּר שֶׁל הַפְּסוּקִים שֶׁהִבְאִינוּ בְּרִאשׁ דְּבָרֵינוּ עִם פֶּרֶשֶׁת מִשְׁפָּטִים הַסְּמוּכָה וְעִם פֶּרֶק כֹּד שְׁבָא בְּהַמְשָׁכָה. מֵה שְׁכִינֵינוּ "פֶּרֶשֶׁת קֶטְנָה" שְׁלֹאֲחֵר מִתֵּן תּוֹרָה, אֵינְנָה אֲלֵא פֶּתִיחַ לְפֶרֶשֶׁת הַגְּדוּלָה שֶׁל "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים". הֵכֵל כְּכָתוּב בְּמְקָרָא בְּרִצֵּף, בְּלִי שׁוּם הַזְּזוּת. מֵה שֶׁמִּמְקָם אֶת הַצִּיּוּוֹי עַל מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה בְּתוֹךְ פֶּרֶשֶׁת הַבְּרִית וְסִפְר הַבְּרִית שֶׁל פֶּרֶק כֹּד, כְּפִי שֶׁהוּא מִמְשִׁיךְ לְבָאֵר.

¹⁷ כֵּן גַּם הַצִּיּוּוֹי "לֹא תַעֲשׂוּן אֶתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זֶהָב" אֲשֶׁר מִתְחַבֵּר לְפֶרֶשֶׁת הַבְּרִית בְּפֶרֶק כֹּד בְּשְׁמוֹת, דֶּרֶךְ דָּם הַבְּרִית. אֲבָן עֲזָרָא, כְּאֲמוֹר, מְקִיִּים אֶת מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה כְּדָבָר לְעִצְמוֹ, שֶׁנִּהְיָ לְמַעֲשֶׂה אַחֲרֵי מִתֵּן תּוֹרָה וּפֶרֶשֶׁת מִשְׁפָּטִים, וְלֹא כְּנִסְפַח לְמִזְבֵּחַ הַנְּחוּשֶׁת אוֹ כְּשֶׁלֵּב זְמַנִּי לְמִזְבֵּחַ הָאֲבָנִים. בַּה בַּעַת הוּא לֹא מוֹתֵר גַּם עַל מִזְבֵּחַ הָאֲבָנִים וְלֹא רוּאָה בּוֹ "הַשְּׁלֵמָה" לְמִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה. זֶה לְעִצְמוֹ זֶה לְעִצְמוֹ, כְּפִי שְׁעוֹלָה מִהַמְשִׁיךְ דְּבָרָיו.

¹⁸ צִיּוּוֹי מִשֶׁה לְעַם שִׁיבְנוּ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים כְּשִׁיכְנִסוּ לְאַרְץ (דְּבָרִים פֶּרֶק כֹּז) הוּא חוֹזֵר עַל פֶּרֶשֶׁת הַבְּרִית בְּפֶרֶק כֹּד בְּשְׁמוֹת, רַק שְׁכָאן, בְּסִפְר שְׁמוֹת, מִזְבֵּחַ הָאֲדָמָה מִבְּטָא אֶת הַזְּמַנִּיּוֹת וְהָאֲרֵעִיּוֹת בְּמִדְבָּר, וְאֵילּוֹ שֶׁם, בְּסִפְר דְּבָרִים, מִזְבֵּחַ אֲבָנִים מִסְמֵל אֶת הַהִתְנַחְלוֹת הַקְּרוּבָה בְּאַרְץ. כֵּן, סִפְר הַבְּרִית וְשֶׁם כְּתִיבַת הַתּוֹרָה עַל אֲבָנֵי הַמִּזְבֵּחַ. רְאוּ דְבָרֵינוּ הָאֲבָן תִּשְׁמָר אֶת הָאֲבָן בְּפֶרֶשֶׁת כִּי תְבוּא.

¹⁹ רְאוּ שׁוּב מְכִילֵתָא דְרַבִּי יִשְׁמַעֲלָא יִתְרוֹ - מִסְכְּתָא דְבַחֲדָשׁ פֶּרֶשָׁה יָא לְעֵיל שְׁקוּבַעַת שְׁלִמְרוֹת שְׁכָתוּב: "וְאֵם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי", זֶה מִצְוֹת חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת. שֶׁם הַצְּעֵנוּ שְׁפִירוּשׁ "וְאֵם" הוּא "כְּאֲשֶׁר", וְיֵשׁ כְּאֵלֶּה הִרְבָּה בְּמְקָרָא. אֲבָן עֲזָרָא יוֹכֵל לְהַצְטָרֵף לְמְכִילֵתָא זֶה,

רשב"ם שמות כ כא – בלי שום תמונות, ציורים וצלמים

מזבח אדמה תעשה לי - לפי שהאומות עושים אשריהם על המזבחות ... לכך אומר הקב"ה: ואפילו אם תעשה לי מזבח, לא תעשהו אלא מאדמה. שאין רגילים [לעשות] ציורים וצלמים, כי אם מלאכה חלקה. ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים, אבנים שלימות תבנה את המזבח של יי אלהיך, מזבח אבנים ולא תניף עליהם ברזל כדכתיב במשנה תורה.²⁰ ולא תבנה אתה גזית - כי כשבונים אותן גזית בכלי ברזל, רגילין המסתתין לעשות בהם ציורים וצלמים, כדכתיב בישעיה גבי צלמים: "חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו [וגו'] יתארהו בשרד יעשהו במקצועות ובמחוגה יתארהו".²¹

ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה פי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים פי אם לה': לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי השתחותי בית רמון בהשתחותי בית רמון יסלח נא ה' לעבדך בדבר הזה: (מלכים ב ה יז-יח).²²

ספרי דברים נב פרשת עקב – רשות לקחת מאדמת ארץ ישראל למזבח

... לפי שנאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה וגו'" (דברים טז טז), שמא יאמרו ישראל: הרי אנו עולים להשתחוות, מי משמר לנו את ארצנו? אמר להם המקום: עלו, ושלכם אני שומר, שנאמר: "ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך ליראות" (שמות לד כד). אם בעיני אינה חומדה, כיצד בא ליטול נכסים ובהמה? וכן אתה מוצא, כשישראל עושים רצונו של מקום, מה נעמן אומר לאלישע: "ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה" (מלכים ב ה יז). והלא דברים קל וחומר: אם עפר הרי הוא מתירא ליטול מארץ ישראל שלא ברשות, כיצד הוא בא ליטול נכסים ובהמה.²³

מלבי"ם מלכים ב ה יז – נעמן מקים מזבח אדמה לה'

ויאמר נעמן - ביקש שיתן לו ממקום שהנביא עומד שם משא צמד פרדים אדמה, וקבל עליו לעבוד את ה' בעולה וזבחים ושלא לעבוד עבודה זרה.²⁴

אבל הוא מחדד את "ואם" - אם תזכה. חובה שהיא זכות. אבן עזרא שמקיים את מזבח האדמה בפועל וכחלק מהמשך מעמד הר סיני ומתן תורה, מעצים בה בעת את מזבח האבנים שיוקם בכניסה לארץ, שהיא תכלית יציאת מצרים. אבל באמת, מה אירע בגורלו של המזבח שהוקם בכניסה לארץ?

²⁰ זה אזכור מזבח האבנים בספר דברים פרק כז שכבר ראינו לעיל. שם חוזר האיסור של השימוש בברזל לעשיית המזבח, ככתוב: "ובנית שם מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל", אבל האיסור של "גזית" נזכר רק בפרשתנו, כפי שהוא ממשך לפרש.

²¹ לשון רשב"ם "ואפילו אם תעשה לי מזבח, לא תעשהו אלא מאדמה" וכן: "ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים וכו'", אינה מותרת ספק באשר ליחסו למזבח בכלל וממילא לעבודת הקרבנות. המעבר למזבח אבנים מלווה בחששות של עבודה זרה וממילא לסייגים ואזהרות בתורה כיצד יש לבנות אותו ועם אילו כלים. כנגד דעה זו (שאינה רק של רשב"ם) יוצא אבן עזרא חוצץ בפירושו הנ"ל: "יש אומרים כי הטעם שלא יעשו ציורים, על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים, וכרובי זהב על הכפורת, והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים (מלכים א ו לב), ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח". דא עקא, יענה לו רשב"ם: הציווי על המשכן (והמקדש) בא מאוחר יותר כשהגיעה התורה לסוף דעתם של בני האדם שהם צריכים חפצים מפוארים יותר ממזבח אדמה או מזבח אבנים חלק. וגם על הפאר וההשקעה העצומה של מקדש שלמה יש לדבר. ואפשר לנחש גם מה תהיה תשובת אבן עזרא. ואת רשב"ם נשאל: מה עם המזבח שהתורה מצווה עליו בפרשת כי תבוא, בדברים פרק כז, שרשב"ם עצמו מביא בדבריו? יאמר רשב"ם (אם ירשה לנו לסייע לו): שימו לב כיצד ציפו את המזבח הזה! סדו אותו בשיד וכתבו עליו את דברי התורה!! הקישוטים למזבח הם פסוקי התורה ולא כרובים ותמונות. ראו דברינו [האבן תשמור](#) [את האבן](#) בפרשת כי תבוא.

²² הרעיון של מזבח אדמה לא נזכר בכל המקרא לאחר פרשתנו. כפשוטו של מקרא, כל המזבחות, הבמות והמצבות שזוכרים במקרא, הם של אבן, אפשר אבן עם מילוי אדמה. והנה, בספר מלכים ב בסיפור של אלישע וצרת נעמן חוזר מזבח אדמה ודווקא אצל נעמן שר צבא ארם! גם כאן נראה שהאדמה משמשת למילוי וחזוק, אבל עצם אזכור הרעיון שביסוד המזבח מצויה אדמה, חוזר כאן באופן ברור.

²³ ראו מדרש שיר השירים רבה ז א על הפסוק: "מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב", על הניסים שנעשו לעולי רגלים שהשתמרו בתיהם ונכסיהם בידי מלאכים, נחשים, אריות ותרגולים, בעת שעלו לרגל. השמירה על נכסי עולי הרגל שעוזבים את בתיהם למשך מספר שבועות של עלייה לרגל נקשרת במדרשים גם עם הפסוק בשמות לד כד: "פי אורישי גוים מפניך והחבת את גבלך ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני ה' אלהיך שלש פעמים בשנה". אבל מדרש ספרי לקוח רק את המילים: "לא יחמוד איש את ארצך" - ארצך במשמעות הכי בסיסית, ומחבר אותו ל: "משא צמד פרדים אדמה" של נעמן ואלישע. זו האדמה ששומרת על נכסי ארץ ישראל ויושביה, מכפרת עליהם ומלווה אותם מלידה עד מיתה. מאדמה זו ביקש נעמן לבנות מזבח להי בדמשק!

²⁴ ופירוש אלישע שם: "ויאמר נעמן ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה מארץ ישראל לעשות מזבח אדמת ארץ ישראל לשם ה'". ראו גם פירוש רד"ק על הפסוק שמחזיר אותנו קצת לנושא קבלת הרשות של ספרי: "צמד פרדים אדמה - לעשות מזבח בארצו. וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות? אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגולה אם לא מרצון הנביא והמלך". פרשנים אלה מקרבים אותנו למה שאנחנו מחפשים, לקשר עם מזבח האדמה שבפרשתנו, אבל לא אומרים זאת במפורש. הם מצביעים על הקשר ההופכי בין האדמה ועבודה זרה, בהקשר של קדושת אדמת ארץ ישראל, ועפ"י מלבי"ם "ממקום שהנביא עומד", דווקא.

פירוש דעת מקרא (יהודה קיל) על הפסוק – קישור נעמן לפרשתנו

... ואפשר שתפס לשון 'אדמה' כדי לרמוז למצוה הכתובה במזבח: "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וכו' " (שמות כ כ).²⁵

ספר העיקרים מאמר שלישי פרק יח – סמל להשגחת הקב"ה²⁶

... לכך אמר: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" כלומר, כבר ראיתם כי עם היותי מרום בשמים, השפלתי מעלתי ולא מנעתי עצמי מדבר עמכם ... ויהיה זה לכם לאות שאף אם יהיה מין האדם פחות ונבזה ובלתי ראוי שאשגיח בו שאני משגיח בו ... ואם כן, "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" כדי שתורידו על ידם הרוחניות. כי בדבר קל מזה תושג השפעתו. וזהו: "מזבח אדמה תעשה לי", כי מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, או בדבר יותר קל מזה שהוא התפילה, וזהו שאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך", כלומר אשפיע ברכתי עליך...²⁷

תוספתא מעשר שני (ליברמן) פרק ה – בביעור מעשרות

ואומר: "השקיפה ממעון קדשך וגו' " ... וברך את עמך - הכל בכלל הברכה ... את ישראל - הכל בזכות ישראל ... ואת האדמה - הכל בזכות המזבח, שנאמר: "מזבח אדמה תעשה לי וגו' ".²⁸

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: הארכנו הרבה ולא התייחסנו למשל לדיון על המזבח במקדש שהיה בנוי, כמו כל המקדש והעזרות על גבי מחילות השיתין שעפ"י האגדה מהם נוסד העולם. ראו דיון על כך בגמרא זבחים נח ע"א שחוזר לדברי המכילתא בה פתחנו: "מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים". ראו במפרשים שם בגמרא זבחים וכמו כן מצאנו דיון ופירוש על עניין זה במלבי"ם בפרשתנו, שמות כ כא. ועד כאן.

²⁵ פירוש דעת מקרא הוא היחיד שמצאנו שמקשר ישירות את בקשת נעמן למשא צמד פרדים אדמה מארץ ישראל, עם מזבח האדמה הנזכר בפרשתנו. מן הסתם גם כאן, משמשת האדמה למילוי של מזבח שבנוי ממסגרת ושלד של אבנים, אבל שים לב לדברי נעמן: "פי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים פי אם לה' ". מזבח האדמה, הוא עבודת הקרבנות הבסיסית ביותר שמטרתה להרחיק את האדם מכל פולחן מפואר יותר העלול להתגלגל לעבודה זרה; וכמו כן, להזכיר לו את ברייתו "עפר מן האדמה" ולשמר את "אנכי ה' אלהיך" ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני". בעצם פשטותו בא מזבח האדמה למלא את הצורך הבסיסי לפולחן, אבל במינימום הנדרש מחד גיסא, וברחוק המקסימלי מעבודה זרה מאידך גיסא. תזכורת זו קבלנו מנעמן שר צבא ארם דווקא, ממי שהצטרע ("מצורע חשוב כמת") וחזר לחיים ומבין את ערכם הפשוט.

²⁶ בסוף דברינו נחזור ל"פרשה הקטנה" בה פתחנו בראש הדף ונקרא אותה בהדרכתו של בעל העיקרים.

²⁷ בקטע זה נלחם ר' יוסף אלבו בטיעוני הפילוסופים שהאלוהות היא דבר נשגב שאין לו קשר עם המציאות הארצית ושאינו מנוס מצורות ואמצעים פיגורטיביים בינינו ובינה. לשיטתו שם, המלחמה בטיעונים האלה, היא סיבת "הפרשה הקטנה" בפרשתנו וזה פשר מיקומה מיד אחרי עשרת הדברות ומעמד הר סיני. מה שחשוב לנו הוא הקישור של "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" עם "מזבח אדמה תעשה לי". השגב עם הארץ, הרוחניות השמימית עם הפשטות החומרית, מזבח שראה ישעיהו וטיהר אותו מול מזבח האדמה שמכפר בארץ, מרום וקדוש אשכון עם דכא ושפל רוח. שני קצות סולם יעקב שניצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראשית רבה סח יב, תנחומא ויצא סימן ז). מזבח האדמה אולי לא האריך ימים והתמזג עם מזבח הנחושת ואח"כ עם כל הפאר של המשכן והמקדש, ונשאר רק בחיבור מזבח עולמים לקרקע שמתחתיו. אבל ראו איך 'מדלג' ר' יוסף אלבו על כל אלה, ומחבר את מזבח האדמה ישירות לתפילה שהיא העבודה בימינו ותשלום הקרבנות. תפילה הנחתמת במילים: "ונפשי כעפר לכל תהיה".

²⁸ אפשר שהכל כבר במקורות הקדומים במצוות ביעור מעשרות, בתפילה / ברכה / משאלה המלווה מצווה נדירה זו (פעם בשלוש שנים, דברים פרשת כי תבא). כבר בלשון המקרא בולט הקשר בין השמים והאדמה, השגחת הקב"ה מלמעלה ומעשה ידי האדם מלמטה שניהם זקוקים זה לזה. וכך גם במשנה (מעשר שני פרק ה משנה יג): "השקיפה ממעון קדשך מן השמים - עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו ... ואת האדמה אשר נתת לנו - בטל ובמטר וכולדות בהמה ... כדי שתתן טעם בפירות". באה התוספתא (שכבר הזכרנו בקצרה בהערה 7 לעיל) ומשלבת את מזבח האדמה. אין צורך במקדשי פאר וגם לא במזבח אבנים פשוטות, די לנו במזבח האדמה לקשר בין שמים וארץ, ולהאציל השקפה ממרום על ברכת הארץ מתחת. ראו הדף [השקיפה ממעון קדשך](#) בפרשת כי תבא.